

СПОМЕНИЦА

ИСТОРИЈСКОГ
АРХИВА „СРЕМ“

21

СРЕМСКА МИТРОВИЦА
2022.

Радован Сремац, мср
виши кустос
Музеј наивне уметности „Илијанум“
Шид
radovansremac@yahoo.com

СУДБИНА АРХИВА ЈЕВРЕЈСКИХ ОПШТИНА У ТОКУ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА – ТРАГОМ МАТИЧНИХ КЊИГА*

„Врховна вештина ратовања је да покорите непријатеља без борбе.”
Сун Цу, *Уметност ратовања*

Сажетак: Почетни пљачкашки расизам Независне Државе Хрватске који је убрзо резултирао готово потпуним истребљењем јеврејске заједнице праћен је веома студиозним прикупљањем архива јеврејских општина и њиховим пребацивањем у Загреб. Ове архиве пребачене у, најпре, загребачки Надрабинат, односно Јеврејску општину Загреб, а касније највероватније загребачки Каптол, према постојећој кореспонденцији у потпуности су сачуване. Нажалост, после рата извршен је поврат само матичних књига, а сва остала архива, као и предмети из синагога, нестала је без трага. У раду се прати пут ових архива од момента пописивања, преко премештања у Загреб до поврата у првобитна места настанка или надлежне архиве након ослобођења.

Кључне речи: Јевреји, јеврејске матичне књиге, Независна Држава Хрватска, Холокауст.

Истраживачи Холокауста и писмене заоставштине из времена Независне Државе Хрватске (НДХ) могу приметити несхватљиве контрадикторности у поступцима усташке власти. Између нељудског иживљавања и пљачке Јевреја од стране усташке власти при самом оснивању НДХ и каснијег одвођења у логоре и истребљења јеврејских заједница, потпуно нелогично стоји период усташког збрињавања архива угашених (или још увек постојећих) јеврејских општина. Посматрајући поједина документа, истраживач би се могао и забунити да је реч о бризи за очување писане заоставштине јеврејских заједница. Гледајући општу слику односа НДХ према Јеврејима, непобитно се стиче закључак да је и ту реч

* Овај рад је награђен 2020. године на Књижевном конкурсy Савеза јеврејских општина Србије од стране жирија у саставу др Милан Ристовић, књижевни критичар Богдан А. Поповић и књижевник и професор Филип Давид.

само о обичној пљачки или пак културном геноциду с једне стране, а евентуалном богаћењу фондова хрватских архива, с друге стране. Овај рад кроз документа Равнатељства усташког редарства – Жидовски одсјек из фонда Хрватског државног архива у Загребу и архива Јеврејске општине Загреб (Жидовске општине Загреб) који се чувају у Јеврејском историјском музеју у Београду покушава да расветли „ратни” пут јеврејских матичних књига на простору НДХ.

Почетак интересовања усташке власти за архиве јеврејских општина започело је марта 1942. године када Равнатељство усташког редарства НДХ – Жидовски одсјек из Загреба, шаље циркуларне дописе јеврејским општинама и градским односно општинским поглаварствима са следећим садржајем:¹

„Предмет: Употреба писмохране Жидовске општине, Загреб, 10.3.1942.

Градском/општинском поглаварству _____

Умољавамо Вас, да изволите цјелокупну писмохрану са свим матичним и другим књигама тамошње Жидовске богоштовне општине, уколико ова више не ради, спаковано у сандуке послати на овај наслов – Загреб, Војновићева ул. 31, уз посебно попутно писмо, у којем ћете навести садржај сандука. За дом спремни!

Предстојник одсјека.”²

Одговори на ове дописе су били различити. Доначелник дубровачке општине обавештава Жидовски одсјек да је немачка војска однела матичне књиге и записнике почевши од 1600. године.³ Предстојништво градског редарства тадашње Хрватске Митровице дописом 1693/1942. од 26. 3. 1942. године извештава да редарство није у поседу архива ондашње Јеврејске општине, и да је иста вероватно изгорела када је синагога демолирана приликом уласка немачке војске у град.⁴ Већ недељу дана касније исто Предстојништво обавештава Жидовски одсјек у Загребу да је накнадно пронађена архива Јеврејске општине Сремска Митровица коју им одмах и достављају.⁵ По пристизању дописа Жидовског одсјека у Општинско поглаварство Шид, одмах је

¹ За Шид ХР–ХДА–252 РУР ЖО, 3502/1942, инв. бр. 29236; Винковце ХР–ХДА–252 РУР ЖО, 3390/1942; Илок, Дубровник и Сремску Митровицу ХР–ХДА–252 РУР ЖО, 2480/1942 итд.

² Оригинални дописи су писани латиницом.

³ ХР–ХДА–252, кут. 287, РУР ЖО, 3159/1942.

⁴ ХР–ХДА–252, кут. 287, РУР ЖО, 3120/1942.

⁵ ХР–ХДА–252, кут. 287, РУР ЖО, 3348/1942.

позван представник Јеврејске општине Јосип Штерн, који је изјавио да архива не би требало да се пошаље у Загреб јер шидска Јеврејска општина и даље функционише по одобрењу Велике жупе Вука (број 9648 од 3. 12. 1941. године).⁶ Градско поглаварство Рума јавља да је јеврејска архива „приликом уласка немачке војске у Руму од неодговорних елемената углавном уништена”, а да су неки мање вредни списи предати председнику Јеврејске општине на чување.⁷

Општинско поглаварство у Илоку је било много детаљније па су општински редар и општински бележник 20. марта обишли обе јеврејске општине и у присуству рабинера и матичара направили записник са пописом целокупне затечене архиве. У допису Поглаварства број 1730. од 26. 3. 1942. године поред детаљног списка матичних књига наводи се и следеће⁸:

„На број 2480 од 10. 3. 1942. доставља се Попис књига пронађених код овдашњих жидовских богоштовних опћина. Списи пронађени код жидовске ашкенаске богоштовне опћине од године 1935–1941. јесу безвриједни, те их је у свему комада 116, па је ово поглаварство мишљења да исти не би требало слати. Дочим све у записнику наведене матичне књиге остављене и надаље жидовским богоштовним опћинама пошто су потребне. (...) Све горе назначене књиге остављене су споменутој жидовској опћини, пошто иста још и даље ради, као и пронађени уруцбени записник за Ердевик за годину 1934, 1935. и 1936. Никаквих других књига као ни списак није пронађено, а по изјави рабинера Хилел Штајнера, однели су Усташе свеучилиштарци једну књигу умрлих за град Загреб. Жидовска богоштовна опћина дјелује и надаље под повјереништвом котарске области у Илоку. Затим се је прешло у жидовску Ашкенаску богоштовну опћину, гдје су пронађене сљедеће матице (следи списак, прим. аутора). Пронађен је такођер уруцбени записник почем од године 1926. до дана као и списи од године 1935. до 1941, дочим се списи од године 1926. до год. 1934, према изјави Лазара Штерна матичара, налазе закључани у бившем жидовском храму који је закључан, а кључ се налази код повјеренства уреда за колонизацију. Горе наведене 3 матице остављене су жидовској опћини пошто она и даље ради, дочим је уруцбени записник и списи од 1935. до 1941. преузети. У Илоку, дне 20. 3. 1942. год.“⁹

⁶ ХР–ХДА–252, РУР ЖО, 3502/1942, инв. бр. 29236.

⁷ ХР–ХДА–252, кут. 288, инв. бр. 29213, РУР ЖО 3446/1942.

⁸ Оригинални допис је писан латиницом. Извор: ХР–ХДА–252, кут. 287, инв. бр. 29122, РУР ЖО, 3150.

⁹ Документ је у оригиналу писан латиницом. Није познато како и кад су у Илок доспеле матичне књиге загребачке Јеврејске општине. Матичне књиге угашене Јеврејске општине Ердевик предате су Ортодоксној јеврејској општини Илок 1940. године документом број

Све пронађене матичне књиге и архиве из јеврејских општина, према упутству, пописане су, спаковане и послате Жидовском одсјеку Равнатељства усташког редарства у Загребу, који их је потом, углавном до краја 1942. године, прослеђивао Јеврејској општини и Надрабинату у Загребу на чување и даље вођење. Испорука је ишла у неколико таласа и она је пратила гашења јеврејских општина и спровођење њених чланова у логоре. Прва испорука архива стиже у Загреб већ маја 1942. године. На основу тога Надрабинат у Загребу шаље Жидовском одсјеку списак преузетих матичних књига из јеврејских општина Лудбрег, Бјеловар, Зеница, Сремска Митровица и Пожега, са напоменом да су матичне књиге општина у Бјеловару, Лудбрегу и Пожеги комплетне, матичне књиге из Зенице обухватају само раздобље 1925–1941. године, док од матичних књига за Сремску Митровицу недостају књиге венчаних и умрлих за период 1902–1941. године па због тога моле за образложење од Градског поглаварства Сремска Митровица.¹⁰ Према том списку, преузете су следеће матичне књиге:

1. **Лудбрег:** матична књига рођених 1851–1911, 1911–1938; матична књига венчаних 1852–1911, 1911–1936; матична књига умрлих 1851–1911, 1911–1941; друге разне књиге: 8 књига благајне и 1 књига записника са седница.

2. **Бјеловар:** матична књига рођених 1844–1897, 1897–1902, 1903–1908, 1909–1941; матична књига венчаних 1879–1896, 1897–1902, 1903–1908, 1909–1941; матична књига умрлих 1878–1896, 1897–1902, 1903–1908, 1909–1941.

3. **Зеница:** матична књига рођених 1925–1941; матична књига венчаних 1925–1941; матична књига умрлих 1925–1941.

4. **Сремска Митровица:** (заједничка) матична књига рођених 1869–1898, венчаних 1880–1902. и умрлих 1874–1902; посебна књига рођених 1899–1939; Записних умрлих и палих у рату.

5. **Пожега:** матична књига рођених 1858–1878, 1878–1939; матична књига венчаних 1858–1877, 1878–1941; матична књига умрлих 1858–1878, 1878–1941; навјестни записник 1896–1940; *Conscriptionis* број 0/1, 0/2, 0/3; Пословни записник 1, 2; Уруцбени записник 1937–1941.

Током 1943. године, када већина јеврејских општина на простору НДХ више не постоји, њихове архиве и матичне књиге увелико се налазе у Јеврејској општини Загреб и загребачком Надрабинату. Јануара 1943. године загребачки

20/1940 од 20. 8. 1940. (ИА „Срем” Сремска Митровица, Ф. 330. Јеврејска вероисповедна општина Ердевик. Списи).

¹⁰ ХР–ХДА–252, кут. 289, инв. бр. 29411, РУР ЖО, 3940; ХР–ХДА–252, кут. 290, инв. бр. 29715, РУР ЖО, 4843.

надрабин др М. Фрајбергер писмено потврђује Жидовском одсјеку преузимање архива јеврејских општинау Илоку и то према следећем списку:¹¹

Ортодоксна богоштовна општина:

- 1) Матице рођених 1925–1938. за град Загреб
- 2) Матице рођених 1842–1885. за опш. Ердевик
- 3) Матице рођених 1885–1940. за опш. Ердевик
- 4) Матице рођених 1837–1880. за опш. Илок
- 5) Матице рођених 1880–1892. за опш. Илок
- 6) Матице рођених 1892–1926. за опш. Илок стари
- 7) Матице рођених 1892–1942. за опш. Илок
- 8) Матице вјенчаних 1925–1938. за град Загреб
- 9) Матице вјенчаних 1856–1885. за опш. Ердевик
- 10) Матице вјенчаних 1886–1936. за опш. Ердевик
- 11) Матице вјенчаних 1880–1933. за опш. Илок стари
- 12) Матице вјенчаних 1880–1941. за опш. Илок стари
- 13) Матице вјенчаних 1856–1879. за опш. Илок стари
- 14) Матице умрлих 1858–1885. за опш. Ердевик
- 15) Матице умрлих 1886–1936. за опш. Ердевик
- 16) Матице умрлих 1855–1879. за опш. Илок
- 17) Матице умрлих 1880–1926. за опш. Илок стари
- 18) Матице умрлих 1880–1941. за опш. Илок стари
- 19) Књига прелаза општине Ердевик
- 20) Уруцбени записник 1934–1940. за опш. Ердевик
- 21) Седнички записник 1885–1918. за опш. Ердевик
- 22) 4 печата

Ашкенаска богоштовна општина:

- 23) Матице рођених 1926–1942.
- 24) Матице венчаних 1926–1941.
- 25) Матице умрлих 1926–1941.
- 26) Седнички записник 1925–1941.
- 27) Разни службени списи
- 28) 2 печата.

Потом следе писмене потврде преузимања архива следећих јеврејских општина (са списком преузете грађе):

1. Пакрац¹²

- 1) Матице рођених, умрлих и венчаних 1866–1884.
- 2) Матице рођених 1885–1910.

¹¹ ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–146.

¹² ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–145.

- 3) Матице умрлих 1885–1907.
- 4) Матице венчаних 1885–1909.
- 5) Матице рођених 1908–1941.
- 6) Матице умрлих 1908–1941.
- 7) Књига уплата пореза 1924.
- 8) Књига уплата пореза 1922/23.
- 9) Књига уплата пореза 1925.
- 10) Књига уплата пореза 1927.
- 11) Порезна књига стара
- 12) Порезна књига
- 13) Књига записника стара
- 14) Књига записника
- 15) Уруџбени записник
- 16) Главна књига парохијалних потреба правосл. цркв. општине у Бучју 1907–1916.
- 17) *Gradiscaner Regiment Satz–Buch 3.*

Пошто је уочено да недостају матичне књиге венчаних од 1908/1909. године, загребачки Надрабинат је преко Жидовског одсеја тражио исте од Порезног уреда у Пакрацу који их је обавестио да су у Загреб доставили све што су поседовали.¹³ Увидом у послату грађу Надрабинат је такође приметио две књиге (16, 17) које не припадају архиви пакрачке Јеврејске општине, због чега их је вратио пошљаоцу – Жидовском одсеју.¹⁴

2. Нова Градишка¹⁵

- 1) Уруџбени записник
- 2) Навестни записник
- 3) *Matrikel Stammbuch der Cerniker Israel. Kultusgemeinde*
- 4) *Sterbe–Protokoll der Cerniker Israel. Kultusgemeinde*
- 5) *Traungs–Protokoll der Cerniker Israel. Kultusgemeinde*
- 6) *Geburts–Protokoll der Cerniker Israel. Kultusgemeinde*
- 7) Матица *Conscriptionis status animarus*
- 8) Уруџбени записник 3.
- 9) Матица венчаних 2.
- 10) Матица рођених 2.
- 11) Записник са седница и зборов
- 12) Матица у рату палих и у поводу рата преминулих
- 13) Умрли
- 14) Благајнички записник

¹³ ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–114.

¹⁴ ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–144.

¹⁵ ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–141.

- 15) Благајнички дневник Св. друштва Хевра Кадиша
- 16) Намире за општински принос
- 17) Индекс
- 18) Поштанска одпрема
- 19) Индекс
- 20) Јеврејска историја књижевности
- 21) Регистар матица венчаних 1. и 2.
- 22) Индекс
- 23) Доставна књига
- 24) Свежањ разних списа

Истовремено надрабин потражује матичну књигу умрлих са редним бројем 2. која се није налазила у послатој грађи.

3. Сисак¹⁶

- 1) Матице рођених 1. и 2. 1849–1904.
- 2) Матице рођених 3. 1906–1940.
- 3) Матице вечаних 1860–1941.
- 4) Матице умрлих 1. и 2. 1857–1915.
- 5) Матице умрлих 3. 1916–1942.
- 6) Записник душа (стари)
- 7) Записник душа (нови) од 1912. године
- 8) Уруцбени записник од 1917. године

4. Осијек¹⁷

- матице за град Осијек: рођених 1–4, венчаних 1–4, умрлих 1–4.
- матице за котар Осијек вођене до 1912: рођених, венчаних и умрлих у 1 књизи
- матице за Осијек 3 вођене до 1912. године (3 књиге): рођених, венчаних и умрлих
- матице за котар Нашице: 3 књиге (рођених, венчаних, умрлих)
- матице за Доњи Михољац до 1913. године: рођених, венчаних, умрлих у 1 књизи, и од 1913. године у 3 књиге
- матице за Валпово од 1913. године у 3 књиге
- матице за Ораховицу од 1913. године у 3 књиге
- матице за Чепин од 1913. године 2 књиге: рођених и венчаних
- матице за Даљ 1913. године 2 књиге: рођених и венчаних
- матице умрлих за Даљ и Чепин, 1 књига
- матице умрлих логора у Ђакову

5. Подравска Слатина¹⁸

¹⁶ ЛИМ, ЖОЗ, К-65-3-1, 1-134.

¹⁷ ЛИМ, ЖОЗ, К-65-3-1, 1-113.

¹⁸ ЛИМ, ЖОЗ, К-65-3-1, 1-50.

- 1) Матице рођених књига 1. 1858–1892.
- 2) Матице рођених књига 2. 1893–1912.
- 3) Матице рођених књига 3. 1913–1940.
- 4) Матице венчаних књига 1. 1858–1893.
- 5) Матице венчаних књига 2. 1893–1912.
- 6) Матице венчаних књига 3. 1913–1940.
- 7) Матице умрлих књига 1. 1858–1892.
- 8) Матице умрлих књига 2. 1893–1912.
- 9) Матице умрлих књига 3. 1913–1941.

6. Дарувар¹⁹

- 1) Матице рођених
- 2) Матице венчаних
- 3) Матице умрлих
- 4) Доставна књига
- 5) Записник матичног уреда

7. Карловац²⁰

- 1) Матице рођених, венчаних и умрлих 1854–1880.
- 2) Матице рођених 1879–1939.
- 3) Матице рођених од 1940.
- 4) Матице венчаних књига 1. 1879–1940.
- 5) Матице умрлих књига 1879–1937.
- 6) Матице умрлих књига 1939–1942.
- 7) Попис породица у Јеврејској општини Карловац
- 8) Матица *conscriptio* од 1897. године
- 9) Индекс

Фебруара 1943. године загребачки Надрабинат обавештава Жидовски одсјек да је преузео један сандук са спакованом архивом угашене Јеврејске општине у Бијељини, али да се у њој не налазе и матичне књиге.²¹ Надрабинат је потврдио да није добио матице из Винковаца²² и Вараждина²³.

Као доказ да су матичне књиге појединих јеврејских општина биле похрањене на чување и коришћење у загребачком Надрабинату, поред горе наведених докумената, могу се навести дописи из целе 1943. године којима Надрабинат шаље појединцима тражене личне податке из матичних књига из

¹⁹ ИМ, ЖОЗ, К-65-3-1, 1-109.

²⁰ ИМ, ЖОЗ, К-65-3-1, 1-108.

²¹ ИМ, ЖОЗ, К-65-3-1, 1-112.

²² ИМ, ЖОЗ, К-65-3-1, 1-82.

²³ ИМ, ЖОЗ, К-65-3-1, 1-127.

Осијека, Илока итд.²⁴ Такође, Набрабинат је обавестио Жидовски одсјек о последњим уписима у преузетим матичним књигама, што значи да су имали директан увид у њих (табела 2).

Као својеврсну рекапитулацију након преузимања архива јеврејских општина, загребачки надрабин Фрајбергер доставља извештај Главном равнатељству за јавни ред и сигурност – Жидовски одсјек у Загребу, у којем наводе попис матичних уреда у НДХ са напоменом где се матичне књиге бивших јеврејских општина налазе (уколико им је то било познато) (табела 1).²⁵

Табела 1. Попис матичних уреда са подацима о матичним књигама			
Редни број	Матични уред	Велика жупа	Подаци о матичним књигама
1.	Бања Лука (сеф)	Сана–Лука	
2.	Бања Лука (ашк)	Сана–Лука	
3.	Бихаћ	Крбава–Псат	
4.	Бијељина	Посавје	Архива послата без матица
5.	Бјеловар	Било Гора	Матице у Набрабинату
6.	Брчко	Посавје	Изгорело
7.	Брод на Сави (Славонски Брод)	Посавје	Матице у Набрабинату
8.	Дарувар	Ливац–Запоље	Матице у Набрабинату од 24. 2.
9.	Дервента	Посавје	Матице су послате али нису стигле
10.	Добој	Усора–Соли	Нестале
11.	Доњи Михољац	Барања	Матице у Набрабинату
12.	Дубровник	Дубрава	Однето од стране Немаца
13.	Ђаково	Барања	Уништено
14.	Хрватска (Сремска) Митровица	Вука	Уништено, осим матица рођених 1869–1939. које су у Набрабинату
15.	Карловац	Покупје	Матице у Набрабинату од 24. 2.
16.	Копривница	Било Гора	Градско поглаварство Копривница
17.	Крижевци	Било Гора	Матице се траже преко Велике жупе

²⁴ ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–7; ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–22; ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–46, ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–66, ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–124. итд.

²⁵ ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–110. и ЛИМ, ЖОЗ, К–65–3–1, 1–111.

			Билогора
18.	Кутина	Пригорје	Матице у Надрабинату
19.	Лудбрег	Загорје	Матице у Надрабинату
20.	Мостар	Хум	
21.	Нашице	Барања	Код Котарске области у Нашицама према допису од 7. 1. 1943. г.
22.	Нова Градишка	Ливац–Запоље	Матице у Надрабинату
23.	Осијек 1.	Барања	Матице у Надрабинату
24.	Осијек 3.	Барања	Матице у Надрабинату
25.	Пакрац	Ливац–Запоље	Матице у Надрабинату
26.	Пожега	Ливац–Запоље	Матице у Надрабинату
27.	Слатина	Барања	Матице у Надрабинату од 11. 4.
28.	Рума	Вука	Уништено
29.	Сански Мост	Сана Лука	
30.	Сарајево (ашк)	Врхбосна	Води повјереник
31.	Сарајево (сеф)	Врхбосна	Води повјереник
32.	Сисак	Гора	Матице у Надрабинату
33.	Травник	Врхбосна	
34.	Тузла	Усора	Матице у Надрабинату
35.	Валпово	Барања	Матице у Надрабинату
36.	Вараждин	Загорје	
37.	Винковци	Вука	Нестале
38.	Вировитица	Барања	Матице у Надрабинату
39.	Високо	Лашва–Глаж	Матице у Надрабинату
40.	Вишеград	Врхбосна	
41.	Власеница	Врхбосна	Напред.(?) Сарајево дућан Алберт Алтарац
42.	Вуковар	Вука	Матице у Надрабинату
43.	Загреб		Матице у Надрабинату
44.	Загреб (сеф)		Матице у Надрабинату
45.	Загреб (орт)		Матице у Надрабинату
46.	Завидовићи	Лашва–Глаж	Спаљене
47.	Земун (ашк)	Вука	
48.	Земун (сеф)	Вука	
49.	Зеница	Лашва–Глаж	Матице у Надрабинату
50.	Зворник	Усора–Соли	Послате али нису стигле у Надрабинат
51.	Жепче	Лашва–Глаж	
52.	Илок (ашк)	Вука	Матице у Надрабинату
53.	Илок (ашк)	Вука	Матице у Надрабинату
54.	Шид	Вука	
55.	Даљ	Барања	Матице у Надрабинату, пре су вођене у Надрабинату Осијек
56.	Чепин	Барања	Матице у Надрабинату, пре су вођене у Надрабинату Осијек

57.	Ораховица	Барања	Матице у Надрабинату, пре су вођене у Надрабинату Осиејек
-----	-----------	--------	---

Табела 2. Подаци о последњим уписима у матичне књиге по јеврејским општинама (према извештају Надрабината у Загребу)²⁶

Редни број	Место	Матична књига рођених	Матична књига умрлих	Матична књига венчаних
1.	Бјеловар	1/941	3/940	3/942
2.	Брод на Сави	447/941	229/940	355/941
3.	Доњи Михољац	1/942	2/939	2/940
4.	Ђаково логор			568/942
5.	Сремска Митровица	1/939		
6.	Карловац	1/940	1/940	2/942
7.	Кутина	1/604/940	2/149/940	2/248/42
8.	Лудбрег	1/938	1/936	1/941
9.	Нова Градишка	212/940	75/938	
10.	Осиејек 1.	2/942	13/942	18/942
11.	Осиејек 3.	3/942	4/942	27/942
12.	Пакрац	75/1/941		390/4/41
13.	Пожега	1/939	1/941	4/941
14.	Слатина	123/39	147/40	135/41
15.	Сисак	1/940	1/941	2/942
16.	Тузла	4/941	106/939	224/942
17.	Валпово	1/932		2/942
18.	Високо	243/941		
19.	Вуковар	2/941	2/941	6/942
20.	Вировитица	2/941	1/940	1/942
21.	Зеница	2/941	1/941	4/941
22.	Илок (Ашк)	1/942	3/941	2/941
23.	Илок (Сеф)	7/942	8/940	3/942
24.	Даљ	1/935	1/922	1/941
25.	Чепин	1/932	1/917	1/928
26.	Ораховица	1/937	1/935	1/936

Надрабинат у Загребу је након преузимања матичних књига наставио административне матичарске послове угашених јеврејских општина: слање извода из матичних књига, достављање података о броју рођене деце државном заводу за статистику и Жидовском одсеју, накнадне уписе у матичне књиге, промене и исправке података итд.²⁷

Документација о слању архива и матичних књига из јеврејских општина у Загреб и њиховом преузимању од стране, најпре Жидовског одсеја, а потом и

²⁶ ЈИМ, ЖОЗ, К-65-3-1, 1-48. и ЈИМ, К-65-3-1, 1-47.

²⁷ ЈИМ, ЖОЗ, К-65-3-1, 1-56; ЈИМ, К-65-3-1, 1-31; ЈИМ, К-65-3-1, 1-33. итд.

Надрабината, сачувана је фрагментарно. Из тог разлога не можемо знати које су тачно матичне књиге доспеле до Загреба. Према сачуваним документима зна се за следећа места: Бјеловар, Славонски Брод, Чепин, Даљ, Дарувар, Дервента, Добој, Доњи Михољац, логор Ђаково, Рума, Сремска Митровица, Илок, Карловац, Кутина, Лудбрег, Нова Градишка, Ораховица, Осиек, Пакрац, Пожега, Сарајево, Слатина, Сисак, Тузла, Валпово, Вировитица, Високо, Вуковар и Зеница. Која је била судбина ове грађе након 1943. године није познато, тек већина ових матичних књига након рата је враћена у места одакле су узете. Према информацијама из Општинских управа Сремска Митровица, Рума и Шид као и Матичарског уреда Илок, не постоји писмени траг о преузимању јеврејских матичних књига након рата. Највероватније је да је до тога дошло посредством Народних одбора.

Иако су према документима из периода рата матичне књиге за поједине јеврејске општине већ биле уништене (нпр. Винковци, Рума), оне су ипак делимично сачуване, а место њиховог чувања у току рата није познато. Такође, делимично су сачуване и матичне књиге Земунског рабината, али није познато где и како јер се не помињу у документима Жидовског одсјека и Надрабината у Загребу.

Табела 3. Списак данас сачуваних јеврејских матичних књига и место њиховог чувања (списак се односи на територију усташке НДХ)²⁸

Ред. број	Јеврејска општина	Врста матичне књиге	Период	Место чувања
1.	Бјеловар	рођени	1877–1897, 1897–1902, 1903–1908.	Државни архив Бјеловар
		рођени	1909–1941.	Матични уред Бјеловар
		венчани	1878–1896, 1897–1902, 1903–1908.	Државни архив Бјеловар
		венчани	1909–1940.	Матични уред Бјеловар
		умрли	1878–1896, 1897–1902, 1903–1908.	Државни архив Бјеловар
		умрли	1909–1940.	Матични уред Бјеловар
2.	Валпово	рођени	1800–1898, 1860–1895, 1860–1897.	Државни архив у Осиеку
3.	Вараждин	рођени	1879–1920.	Хрватски државни архив
		венчани	1879–1890, 1904, 1891–1920.	Хрватски државни архив
		умрли	1879–1890, 1904, 1891–1920.	Хрватски државни архив
4.	Винковци	рођени	1909–1939.	Матични уред Винковци

²⁸ Захваљујем колегама из архива које су ми доставиле информације. Будући да поједини архиви као и матичарске службе / матични уреди нису доставили тражену информацију о матичним књигама у њиховом власништву, овај списак не можемо сматрати потпуним.

	венчани	1909–1939.	Матични уред Винковци
	умрли	1909–1939.	Матични уред Винковци
5. Вировитица	рођени	1856–1881.	Државни архив у Осијеку
	венчани	1856–1880.	Државни архив у Осијеку
6. Вуковар	рођени	1850–1902.	Хрватски државни архив
	рођени	1902–1941.	Матични уред Вуковар
	венчани	1850–1931.	Хрватски државни архив
	венчани	1932–1941.	Матични уред Вуковар
	умрли	1850–1927.	Хрватски државни архив
	умрли	1930–1943.	Матични уред Вуковар
7. Дарувар	рођени	1784–1940.	Државни архив Бјеловар
	венчани	1858–1938	Државни архив Бјеловар
	умрли	1858–1944	Државни архив Бјеловар
8. Доњи Михољац	рођени, венчани, умрли	1779–1914.	Државни архив у Осијеку
	рођени, венчани, умрли	1815–1873.	Државни архив Дубровник
	рођени	1842–1885, 1885–1940.	Историјски архив „Срем” Сремска Митровица
10. Ердевик	венчани	1856–1885, 1886–1936.	Историјски архив „Срем” Сремска Митровица
	умрли	1858–1885, 1886–1936.	Историјски архив „Срем” Сремска Митровица
	рођени, венчани	1849–1870.	Државни архив у Загребу
11. Загреб	рођени	1852–1858.	Хрватски државни архив
	рођени	1858–1878, 1879–1898, 1898– 1904.	Државни архив у Загребу
	венчани	1858–1878, 1868–1885, 1879– 1904.	Државни архив у Загребу
	венчани	1852–1858.	Хрватски државни архив
	умрли	1879–1904.	Државни архив у Загребу
	умрли	1852–1858.	Хрватски државни архив
	погинули у рату	1914–1918.	Државни архив у Загребу
	рођени	1898–1918.	Историјски архив Београда
12. Земун (ашк. и сеф.)	венчани	1898–1918.	Историјски архив Београда
	умрли	1898–1918.	Историјски архив Београда
	рођени	1878–1883, 1898–1918, 1934– 1940.	Јеврејска општина Земун
	венчани	1898–1918, 1934–1940.	Јеврејска општина Земун
	умрли	1898–1918, 1934–1940.	Јеврејска општина Земун
	рођени	1837–1880, 1880–1892, 1892– 1926, 1892–1942.	Матични уред Илок
13. Илок и Илок (орт.)	венчани	1856–1879, 1880–1933, 1880–	Матични уред Илок

		1941.	
	умрли	1855–1879, 1880–1926, 1880–1941.	Матични уред Илок
14. Илок (ашк.)	рођени	1926–1942.	Матични уред Илок
	венчани	1926–1941.	Матични уред Илок
	умрли	1926–1941.	Матични уред Илок
15. Карловац	рођени	1853–1880.	Хрватски државни архив
	венчани	1854–1880.	Хрватски државни архив
	умрли	1853–1880, 1788–1895.	Хрватски државни архив
16. Копривница	рођени	1850–1882.	Хрватски државни архив
	венчани	1851–1878.	Хрватски државни архив
	умрли	1879–1898.	Хрватски државни архив
17. Крижевци	рођени	1852–1908.	Државни архив Бјеловар
	рођени	1909–1935.	Матични уред Крижевци
	венчани	1852–1908, 1909–1939, 1909–1929. (дупликат)	Државни архив Бјеловар
	умрли	1851–1908, 1909–1944, 1909–1929. (дупликат)	Државни архив Бјеловар
18. Лудбрег	рођени	1851–1900	Хрватски државни архив
	венчани, умрли	1852–1911.	Хрватски државни архив
	венчани	1788–1940	Хрватски државни архив
19. Нашице	рођени	1779–1913, 1914–1939.	Државни архив у Осигеку
	венчани	1857–1912, 1918–1935.	Државни архив у Осигеку
	умрли	1858–1913, 1914–1933.	Државни архив у Осигеку
20. Ораховица	рођени	1780–1899, 1882–1896.	Државни архив у Осигеку
	венчани	1852–1899, 1882–1896.	Државни архив у Осигеку
	умрли	1852–1899, 1882–1896.	Државни архив у Осигеку
21. Осигек (рабинат)	рођени	1885–1910.	Хрватски државни архив
	венчани	1885–1931.	Хрватски државни архив
	умрли	1866–1910.	Хрватски државни архив
22. Пакрац	рођени	1885–1910.	Државни архив у Славонском Броду
	умрли	1866–1884.	Државни архив у Славонском Броду
	рођени, венчани, умрли	1800–1910.	Хрватски државни архив
23. Петеранец	рођени	1858–1878.	Државни архив у Славонском Броду
	венчани	1858–1878.	Државни архив у Славонском Броду
	умрли	1858–1878.	Државни архив у Славонском Броду
	рођени	1821–1833.	Хрватски државни архив
	венчани	1821–1833, 1878–1941.	Хрватски државни архив
24. Пожега	умрли	1821–1833, 1878–1941.	Хрватски државни архив
	рођени	1821–1833.	Хрватски државни архив
	венчани	1821–1833, 1878–1941.	Хрватски државни архив
	умрли	1821–1833, 1878–1941.	Хрватски државни архив

	рођени	1878, 1902–1933.	Историјски архив „Срем” Сремска Митровица
25. Рума	венчани	1878, 1902–1934.	Историјски архив „Срем” Сремска Митровица
	умрли	1878, 1902–1934.	Историјски архив „Срем” Сремска Митровица
26. Сарајево (сеф., ашк.)	рођени, венчани, умрли	1892–1945.	Јеврејска општина Сарајево
27. Сисак	рођени	1849–1904, 1904–1941.	Државни архив Сисак
	венчани	1860–1940.	Државни архив Сисак
	умрли	1857–1915, 1916–1944.	Државни архив Сисак
	попис породица	1812–1891.	Државни архив Сисак
28. Славонски Брод	рођени	1820–1900.	Државни архив у Славонском Броду
	венчани	1874–1898, 1899–1920.	Државни архив у Славонском Броду
	умрли	1874–1898, 1899–1920.	Државни архив у Славонском Броду
29. Слатина	рођени	1858–1892.	Државни архив у Осиеку
	венчани	1893–1912.	Државни архив у Осиеку
	умрли	1858–1892.	Државни архив у Осиеку
30. Сремска Митровица	рођени	1869–1899.	Историјски архив „Срем” Сремска Митровица
	венчани	1880–1900.	Историјски архив „Срем” Сремска Митровица
	умрли	1874–1902.	Историјски архив „Срем” Сремска Митровица
31. Церник	рођени	1852–1900, 1861–1902, 1903– 1940.	Државни архив у Славонском Броду
	венчани	1852–1900, 1903–1940.	Државни архив у Славонском Броду
	умрли	1852–1900, 1903–1940.	Државни архив у Славонском Броду
32. Чаковец	рођени, венчани, умрли	1782–1885.	Државни архив за Међимурје

Који су били прави разлози одношења архива јеврејских општина, првенствено матичних књига у Загреб, није познато. Будући да је државна политика НДХ била истребљење Јевреја, Срба и Рома као непоћудних елемената, онда се не може рећи да је усташка власт бринула о безбедности јеврејских

архива. Нажалост, за сада није позната документација која би расветлила однос усташке власти у Загребу и Јеврејске општине Загреб у контексту примопредаје ове грађе, односно разлога сакупљања и похрањивања матичних књига. Чињеница јесте да су скоро све матичне књиге сабране у Јеврејској општини Загреб и Надрабинату у Загребу преживеле рат па се због тога отвара читав низ других питања и ставова:

– Из сачуваних дописа и чињенице да су једно време поседовали јеврејске матичне књиге, непобитно се закључује да су у НДХ у пљачкању и разношењу инвентара из просторија јеврејских општина и синагога учествовала општинска и градска поглаварства као званична власт, а не анонимни појединци.

– Који је разлог првобитног одношење матичних књига и архива из јеврејских општина и синагога у градска и општинска поглаварства? Шта је све пренето са њима и где су завршили богослужбени предмети ако нису са архивама пренети у Загреб?

– Ако су јеврејски представници у Загребу ти који су покренули иницијативу и успели да убеду усташе да им сачувају и доставе матичне књиге, зашто то исто нису урадили и са богослужбеним књигама и предметима, као и осталом документацијом која сведочи о постојању јеврејских заједница?

– Шта се десило са другом врстом архивске грађе која је пристизала у Загреб са матичним књигама а која је потврђена у дописима? Ако је све заједно чувано у Јеврејској општини Загреб и ако су матичне књиге „преживеле” рат, онда је преживело и све остало. Малобројна архива Јеврејске општине Загреб која је након рата неусловно чувана на тавану, пренета је у тада новоосновани Јеврејски историјски музеј у Београду. Међутим, у тој грађи се не налазе архиве јеврејских општина пренете у току рата у Загреб. Нажалост, данашња Жидовска општина Загреб није аутору овог рада доставила било какве информације о архиви која се евентуално и данас налази код ње.

– Да ли је Црвена армија приликом ослобађања Загреба преузела и потом однела део архиве Јеврејске општине Загреб, а са њом и архиве предратних јеврејских општина, као што је то случај са архивом из Београда?

– Да ли се у нелогичном непостојању писменог доказа о послератној примопредаји јеврејских матичних књига између загребачке Јеврејске општине и локалних самоуправа крије судбина остатка архива и инвентара јеврејских општина и синагога?

Документа изнета у овом раду упућују на закључак да архиве јеврејских општина, а уз њих вероватно и инвентари синагога, нису примарно уништавани од стране усташа. Наравно да постоје изузеци и да су архиве и инвентар јеврејских општина и синагога у неким градовима на самом почетку рата одмах

уништени. Писмени траг о даљој судбини неуништене грађе постоји само за матичне књиге и, делимично, другу архивску грађу. Евентуално откриће послератне примопредајне документације (уколико уопште постоји) можда би могло да осветли судбину остале архивске грађе, али и богослужбених предмета.

Radovan Sremac

THE FATE OF THE ARCHIVES OF JEWISH MUNICIPALITIES DURING THE
SECOND WORLD WAR – FOLLOWING THE LEAD OF THE REGISTRY
BOOKS

SUMMARY

The documents presented in this paper point to the conclusion that the archives of Jewish municipalities, and probably also the inventories of synagogues, were not primarily destroyed by the Ustasha regime. There are certainly some exceptions and the archives and inventory of Jewish municipalities and synagogues in some cities were immediately destroyed at the very beginning of the war. A written trace of the further fate of non–destroyed material exists only for register books and, partially, other archival material. The eventual discovery of the post–war handover documentation (if it exists at all) could perhaps shed light on the fate of the rest of the archival material, as well as the liturgical objects.